

CORANCEZ'İN SEYAHAT HÂTIRATINDA KIBRIS'IN AHVÂLİ (MART 1809)

Circumstances of Cyprus in Corancez's Travel Book

Mustafa ORAL* , Havva TEKİN**

Özet: Doğu Akdeniz'in en önemli toprak parçalarından biri olan Kıbrıs, gerek tarihi gerek kültürü açısından devamlı olarak ilgimizi çeken konulardan biri ola gelmiştir. Bu tarih kesitleri arasında üç yüz yıllık uzun Osmanlı döneminin özel önemi vardır. İşte Kıbrıs tarihi konusunda çalışanlar açısından birincil derecedeki tarihî kaynaklar arasında Batılı yazarların seyahat hatıratının öncelikli konumu son derece önemlidir. Bu türden hatırat sahipleri arasında bugüne kadar Türkçe literatürde kullanılmayan Fransız Başkonsolosu Louis-Alexander-Olivier de Corancez'in Mart 1809'da Kıbrıs'a yaptığı seyahate ilişkin hatıratını da yayımladığı 1816 tarihli *Itinéraire d'une partie peu connue de l'Asie Mineure (Küçük Asya'nın Az Bilinen Yerleri)* başlıklı seyahat hatıratı Kıbrıs Tarihi açısından özel önemi haiz bir eserdir ve kimi özel bilgiler içerir. Kıbrıs'a ilişkin seyahatini coğrafya odaklı bir yaklaşımla kaleme almasına karşın, sosyal, kültürel ve ekonomik konularda da enteresan ve çok özel bilgiler aktarır. Bu makalede Corancez'in Kıbrıs'a ilişkin seyahat hatıratında dönemin başlıca şehirleri (Mağusa, Larnaka, Lefkoşa, Girne) ve genel anlamda Kıbrıs gözlemlerini inceledik.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Louis-Alexander-Olivier, Kıbrıs, Mağusa, Larnaka, Lefkoşa, Girne

Abstract: Cyprus, one of the most important lands in the Eastern Mediterranean, has consistently been attractive subject for us because of both its history and culture. Ottoman period in Cyprus, lasted three hundred years, has a special importance among these historical sequences. The primary condition of Western writers' travel books as fundamental historical sources, is utmost significant for those studying on Cyprus history. Among these travel books, "d'une partie peu connue de l'Asie Mineure", published by French Consul General Oliver de Corancez in 1816, is about his travel memoirs of Cyprus, he went in March 1809. This book, which is not used in Turkish literature, is a very significant work for Cyprus history and includes some special information. Oliver de Corancez focuses on geography in his memoirs, but he also narrates specific and interesting information about economical, cultural and social subjects. In this article, we studied major cities of the period (Famagusta, Larnaka, Nicosia, Kyrenia) in Corancez's travel memoirs of Cyprus and his general observations of Cyprus.

Key words: Ottoman, Louis-Alexandre-Olivier, Cyprus, Famagusta, Larnaka, Nicosia, Kyrenia.

---

* Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Antalya, must.oral@hotmail.com

** Türkoloji, Kıbrıs ve kültür araştırmacısı, yazar ve şair, havvatekincyp@hotmail.com

Giriş

Kıbrıs tarihi, kültürü ve sanatı üzerinde çalışmak Kıbrıs'ta seyahat etmek kadar renklidir. Kıbrıs Türklerinin güzide evlâdı Kıbrıs sevdalısı ve araştırmacısı Suna Atun, sevgili eşi Prof.Dr. Ata Atun'la birlikte kurduğu SAMTAY Vakfı ile Kıbrıs Türk kültür ve düşün hayatına önemli katkılarda bulundu. Bu vakfın yayınları arasında çıkardığı Prof.Dr. Ata Atun imzalı seyahat hatıratı ağırlıklı *Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler* (2005-2007) ve *Lefkoşa* (2008) kitapları Kıbrıs Tarihi konusunda önemli bir boşluğu doldurdu. Bir eserde her aradığımız bilgiyi ve belgeyi bulmak mümkün olmadığı gibi bu değerli eserdeki Corancez'in Kıbrıs'a ilişkin seyahat hatıratını¹ kamuya sunmak da bizlere nasip oldu. Bize bu seyahat hatıratını tanıtan ise Kıbrıs'ı ve Kıbrıs tarihini hayatının mihenk taşları arasına koyan, doğduğu ve doğduğu Gazipaşa'dan Anamur'a giderken yalı boyunun en güzel köyleri arasında gördüğüm Seyfe'den Ali Yıldız Beyefendi'dir. Bu seyahat hatıratının tamamını Türkçeye çevirtirken Kıbrıs kısmının Türkçe çevirisini geçen 21 Mart'ta Mağusa'da toplanan KIBATEK Şölenine aynen takdim etti.² Bizler de bu kısmı yeniden tasnif ve tanzim ettik. Yazarını ayrıca tanıtarak Türkçe Kıbrıs literatürüne katkıda bulunmak istedik.

Corancez

Orijinali Paris Milli Kütüphanesi Kraliyet Bölümü'nde olan *Louis-Alexandre-Olivier de Corancez'in* (1770-1832) *Itinéraire d'une partie peu connue de l'Asie Mineure* (Paris, 1816, 437 s.) başlıklı seyahatnamesi, kendi zamanına kadar yüzeysel veya uzaktan bilinen Osmanlı ülkelerinin ve bölgelerinin güzel birer tasvirini vermesi bakımından önemlidir. Bu kadar güzel bir tasvirin arkasında, Osmanlı ülkelerinde uzun yıllar görev yapmanın verdiği birincil derecede tanıklık avantajının yanında Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle birlikte hızla kurumsal bir kimlik kazanan Fransız Oryantalizm ekibinin içinde seçkin bir konuma sahip olmasının önemli etkileri de vardır. Malum sefere katılan Silvester de Sacy'nin bilim ekibi içinde de bulundu. 1799'da Mısır Enstitüsü'nün politik ekonomi bölümü üyeliğine seçildi. Fransa'ya dönerken 1802'de Halep Konsolosluğuna, ardından Bağdat Konsolosluğuna atandı. Bu görevleri sırasında diplomatik ve siyasal görevlerinin yanı sıra bir dizi bilimsel çalışma da yaptı. Bunlar içindeki en önemli çalışmaları, Suriye'nin kuzey bölgelerinin tanımlanması konusunda yaptığı çalışması ile 1810'da yayınladığı *Vahhabilik Tarihi* kitabıdır³. 1809'da ülkesine dönerken üç yıllık seyahatini konu alan Osmanlı Türkiye'si hakkında yazdığı rapor mahiyetindeki bu eseri de oldukça önemlidir.

¹ *Itinéraire d'une partie peu connue de l'Asie Mineure*, Paris, 1816, s.225-250.

² M. CorancezaSeyahanâmesi'ndeki Kıbrıs ve Karaman Denizi Sahilleri (1809)", XXIV. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni (KKTC, 20-24 Mart 2013) Edebiyatta Kıbrıs ve Bahar, Ankara, 2013, s.379-90.

³ Corancez hakkındaki bu malumatı temin ettiğimiz değerli Türkolog Vera Sahakyan'a teşekkür ederiz.

Mağusa

Fransız Konsolosu Louis-Alexandre-Olivier de Corancez sözünü ettiğimiz seyahatnamesinin önsözünde 1809'da çıktığını, 1812'de sonuçlandığını belirttiği seyahatinin coğrafya odaklı olduğunu yazıyor. Yazıyor amma seyahatine “Küçük Asya'nın Az Bilinen Yerleri” adını vererek biraz da merak ve ilgi toplamaya ve eserini değerli kılmaya çalışıyor. Corancez Kıbrıs seyahatine, serin bir bahar akşamı (9 Mart) Lazkiye'den İstanbul'a dönmek zorunda olan iki Tatar ve iki hizmetçi ile çıkıyor. Bu sırada Suriye sahillerinde iki direkli, oldukça hoyrat ve ölçsüz Latin yelkenli gemilerle deniz seferleri yapılıyordu. Kenarlarına kadar istiflenmiş hububat yüklü bu gemilerin güvertesi bulunmuyordu. Kötü hava şartlarında hususiyile Lazkiye-Kıbrıs arasındaki açıklarda sıkça kazalar oluyordu. Yelkenliler için elverişli hava durumlarında Lazkiye-Kıbrıs arasının 12-15 saatte alındığı bilinir. Fakat sözü edilen bu seyahatte Corancez, bu dalgalı denizde iki gün geçirmek zorunda kalmıştı.

Corancez, 11 Mart öğleyin Suriye kıyılarına en yakın ve en güvenli küçük bir liman olan Mağusa'dan Kıbrıs'a giriş yapıyor. Bu kadim liman Kıbrıs'ın kuzey burnu noktası ile Larnaka'ya aşağı yukarı aynı uzaklıktadır. Corancez, Andrea-Larnaka arasındaki sahil havzasının korunmasında Mağusa limanının takviye edilmesinden istifade edilebileceğini belirtir ve şehrin tarihi kısmını ve limanını şöyle betimler:

“Çok güvenli olmakla beraber küçük sayılır. Liman, deniz seviyesinden yüksekte çift sıra dizilmiş taşlarla ve arasından ancak bir geminin geçebileceği bir koyla denizden ayrılmış vaziyette. Giriş yeri bir kıvrıntı ile koruma altına alınmış. Plajında oldukça yüksek başka bir kıvrıntı ile son bulan büyükçe bir duvar mevcut. Venedikliler tarafından yaptırılan eski surlar çevrenin dörtte bir alanını kapsamakta. Surların bulunduğu bu alan bugün harabe halinde. Pockock'un tasvir ettiği dönemde bu ören kalıntılarının daha fazla olduğu anlaşılıyor. Kalıntılar arasında birçok kilise harabeleri bulunuyor ki aralarında ikisi çok güzel ve önemli yapılarıdır. Devasa cümle kapısında gri granitten üç sütun gövdesi yer almakta. Muhtemelen bu sütunları Venedikliler antik Ammochostos tapınağından söküp getirmişlerdir. Buranın şimdiki Mağusa yerinde olduğu biliniyor. Ne var ki ondan geriye hiçbir iz kalmamıştır...”

Corancez, Türklere özgü misafirperverlik kültürünün Kıbrıs Türkleri arasında da aynen devam ettiğini, şehrin Osmanlı yöneticisi Mağusa ağasının şahsında anlatıyor. Mağusa'ya geldiğinde beraberindeki Tatarlarla birlikte ağaya misafir olduğunu, kendilerini *mükemmel* şekilde karşılayan ağanın, kentin en güzel binası olmasına rağmen her tarafı yıkık dökük virane bir evde oturduğunu, kendilerine kahve ve pipo ikram ettiğini, aynı günün akşamında Larnaka'ya gitmek istedikleri için ağanın kendilerini ve yüklerini taşıması için hemen at tedarik ettiğini belirtiyor.

Corancez, Mağusa şehrinin idaresi konusunu anlatırken, şehrin dışında sadece Hıristiyanların oturduğu büyük bir dış mahalle bulunduğunu belirtiyor, ancak ayrıntı vermiyor. Orta ve Yeni Çağlar Türk ve İslâm şehirlerinde görülen bu durumun Mağusa’da da görülmesi önemlidir. Ancak seyyahların bu mahallelere girmesi yasak olduğu içindir ki bundan fazla bir tanıklık aktaramıyor. Corancez gözlemlerini şöyle aktarmaya devam ediyor: “*Her ne kadar şehrin idaresi Babıâli’nin tayin ettiği bir zabıt tarafından idarede edilse de, bu zabıt sadece bir ağadır; ağanın da ne fazla bir serveti ne de belirgin bir saygınlığı vardır.*” Konsolos bu gözlemini, ağanın az sayıda hizmetçisi olması ve konağının harabe durumda bulunması durumuna bağlıyor.

Osmanlılarda uşakların çokluğunun zenginliğin alameti olduğunu, aynı lüksün İspanya’da da söz konusu olduğunu, onlara bu alışkanlığın birçok Şark geleneğiyle beraber Araplardan geçmiş olduğunu belirtiyor. Mağusa valisinin mütevazı konumunu bir örnekle açıklarken, “*Mağusa ağası, sabahleyin zamanının çoğunu bizi buraya getiren hububat yüklü geminin reisiyle fiyat ve ödeme şartlarını tartışarak geçirdi*” cümlesiyle ağanın konumunu da vurgulamış oluyor. Bu hububat sevkiyatını anlatırken, Corancez adanın topraklarının verimli olmasına rağmen bu esnada verimsiz durumda olduğunu da belirtmiş oluyordu. Gemiciyle pazarlığa girişen Mağusa’daki Osmanlı ağasının yüz ifadelerinden ve gülümsemelerinden onun anlaşmayı imzalayacağını anlıyor ve şunu ekliyor: “*Zaten Anadolu’da sert mizaçlı ve hoşgörüsüz Türkler Kıbrıs’ta yumuşak yüzlü ve daha insancıl tavır sergiliyorlar.*”

Corancez’in yukarıda “*sert mizaçlı ve hoşgörüsüz*” diye nitelediği Türkler, kuşkusuz yönetim katındaki kişilerdir. Burada ve metnin genelinde *Osmanlı* yerine *Türk/Türkler* deyimini tercih eden yazarın söz konusu nitelemesinin Batılı aydının gayri Müslim tebaa üzerinden Osmanlı Türklerine ilişkin önyargılı bir görüşüdür⁴.

Larnaka

Corancez, Mağusa’dan hareketle *Salamis* harabelerini sağ yanına alarak karadan ilerliyor. İki saatlik bir yolculuktan sonra Lefkoşa yakınından saparak, düz ve harap bir yoldan ilerliyor. Yaklaşık bir saatte Larnaka koyunun güney-doğu yönünde son bulan burnun üzerinde meskûn bir vadide küçük bir köyü geçerek Larnaka’ya varıyor. Fransız Monsinyörü Corancez bu küçük köyü şöyle betimler:

Bu köy, evleri bahçelerle birbirinden ayrılmış dağınık vaziyette bulunan Kıbrıs adasında Avrupalıların ticaret merkezi pozisyonunda. Burada her

⁴ Türkler genelde yumuşak tabiatlı ve demokratik kişilik sahibidir. Batılılar da bunu bizzat müşahade etmiştir. Yirmi sene kadar Doğuda bulunan Fransız devlet adamı Ed. Engelhardt, Osmanlı/Türk toplumunun soyluluk fikrinden ve Avrupa toplumlarının anladığı anlamda ayrıcalıklı sınıflardan uzak, demokratik bir yapıda olduğunun herkesçe bilindiğini yazıyor (*Türkiye ve Tanzimat Hareketleri*, İstanbul, Milliyet, 1976, s.32).

Avrupa ülkesinin bir konsolosluğu bulunuyor. Konsolosların her biri Halep'te bir başkonsolosa bağlı çalışıyor ve atamaları da onlar tarafından yapılıyor. Zira Kıbrıs ile ilişkilerin doğrudan kurulamaması nedeniyle Avrupa ile ticaret Suriye üzerinden gerçekleşmekte ve Kıbrıs, Suriye için bir antrepo olarak kullanılmaktadır. Adada normal zamanlarda, tüccarın başlıca en önemli kâr marjını oluşturan ithal malların tüketimini karşılamak için az miktarda pamuk üretilmekte.

Fransız Monsinyörü Corancez'in konumunu ayrıntılı biçimde tarif ettiği, ancak adını vermediği mezkûr köyün şimdiki Tuzla (Salina) olması muhtemeldir.

Corancez, Larnaka'nın önemine dikkat çekiyor. Ona göre, Batılılar ikamet yeri olarak Larnaka'yı tercih ederler. Bu nedenle kent birçok Avrupalının barındığı bir mekân haline gelmiş durumdadır, Batılının kolayca uyum sağlayacağı bir yapıdadır. Bunu da şöyle açıklar: “*Burada Batılı yaşam tarzıyla güne başlamak mümkündür. Larnaka kadınları asla peçe kullanmazlar ve çok özgür hareket ederler. Yaşam tarzları iticilikten uzaktır ve sevimlidir. Adada ikametinin güvenli olması, özgürlüğün sosyal hayatta önemli rol oynaması durumları, Şarkın diğer bölgelerine göre tercih edilir olmasını doğuruyor.*”

Corancez gördüklerini aktarırken Larnaka'da *Terra Santa* Kapuçinlerine ait bir manastırdan ve süslemeli çok büyük bir kiliseden söz ediyor. Kapuçinlere⁵ ait bu manastır birkaç yıldan beri metruk bir vaziyettedir. Larnaka bölgesi, ada topraklarının dörtte biri kadardır. Kıyıda Frankların *La Marine* dediği küçük bir kasaba bulunur. Bu kasabanın şosesi Avrupalıların gezinti yeridir. Yakınında bulunan blok taşların yanlışlıkla *Citium* kentinin bir parçası olduğuna inanılır. Bu kalıntılar Larnaka koyunun ucunda bulunur. Bu koy çok geniş ancak gemiler için pek de güvenli bir sığınak yeri değildir; çünkü bazen çok sert esen güney-batı rüzgârlarına maruz kalmaktadır. Larnaka ve adanın diğer bölgelerinde sadece güçle temin edilebilen eski Yunan ve Roma parası bulunur. Bu paralar eski Kıbrıs krallarına aittirler ve aralarında çok kıymetli olanları da vardır. Buna karşın, son günlerde Bizans İmparatorluğuna ait antik paraların da bulunduğunu belirtiyor.

Hemen bütün Batılı seyyahlar gibi Fransız seyyahı *Louis-Alexandre-Olivier de Corancez de Osmanlı ülkesindeki tarihi eserlerle yakından ilgilenmiş, belki de bu alanda bazı kazanımlar sağlamıştır. Bu konu üzerinde ayrı bir çalışma yapılmalıdır.*

⁵ Kapuçinler: Tarikatın kurucusu *Matteo da Bascio*'dur. 1525'de Assisli *St. François*'in öğretilerini yeniden yorumlayarak Fransiskanlardan ayrı bir tarikat düzeni oluşturdu. Tarikatın şeyhi Matteo da Bascio, sivri uçlu bir *Kukuleta* (Capuccino) giydiği için bu tarikata *Kapuçinler* denir. Tarikat mensupları, sade ve yoksul bir hayat sürüyorlardı. Bu nedenle, yoksul ve fakir kesimler üzerinde başarılı oldular ve teşkilatı güçlendirdiler. Katolik kilisesinin Luther hareketine karşı başlattığı *Karşı Reform* faaliyetlerinde Cizvitler ve Kapuçinler dikkat çekici bir rol oynadılar. Bugün marjinal bir dini grup olarak azınlık halinde varlıklarını sürdürmektedirler.

Lefkoşa

M. Corancez, 15 Mart'ta Lefkoşa şehrine gitmek üzere Larnaka'dan ayrılır ve Adanın bu kısmında binek hayvanı olarak çok önem verilen ve kullanılan dişi katır üzerinde seyahat ederek Lefkoşa'ya ulaşır. *Eski Ledra*'nın yerinde kurulmuş olan Lefkoşa, Adanın merkezinde bulunmaktadır. Lefkoşa, küçük bir akarsuyla sulanan verimli bir bölgeye hâkim konumdadır. Bu küçük akarsu yazın kurumakta, şehrin içme suyu ihtiyacı ise dağlardan gelen suyla karşılanmaktadır. Dağlardan gelen bu su, Adanın en iyisi sayılmaktadır. Kent Venediklilerin hâkimiyetinde⁶ iken çok gelişmiş, onlar tarafından yapılan ve kenti çevreleyen surlar Fransızların Mısır seferi (1798-1804) sırasında yeniden onarılmıştır. Surları çevreleyen geniş ve derin çukur, bu sırada otlarla örtülmüş, atıl vaziyettedir. Kale duvarları 12 kulesiyle açık alandan gelecek saldırıya karşı çapraz ateşle savunma yapmak için desteklenmiş durumdadır. Corancez, bu sırada surlar üzerinde Venediklilerden kalma 50 top parçası olduğunu yazıyor. Hemen tamamı yeniden çiviyle birbirine bağlanmış, bazıları eski top kundakları üzerinde yer almakta, diğerleri ise toprağa bırakılmış ve paslanarak çürümüş vaziyettedir. Genel olarak Lefkoşa surları Şarkın diğer müstahkem şehirlerine göre daha mükemmel genişlikte görünür. Fakat şehir, düşman bataryalarının zarar verebileceği batı ve doğu istikametlerine hâkimdir.

Lefkoşa şehri, surlara çıkabilmeyi sağlayan yarım fersahlık uzunlukta bir çevre yoluna sahiptir. Bu yolla surlar üzerinde gezinti yapılabilir. Lefkoşa çok göz alıcı bir kenttir, çünkü nüfus oldukça az ve içeride birçok bahçe vardır. Teras altındaki palmye manzarası ise eşsiz güzelliktedir. Bu ağaç yalnız bahçelerde bulunur. Görkemli sarayın izlerini birçok semtte müşahede etmek mümkündür. Bu binaların büyük bölümü harap durumdadır. Duvarları hâlen sağlam olmakla beraber Venedikliler birçok kısmını temelinden söküp daha modern inşaatlarının yapımında kullanmışlardır. Venedikliler aynı zamanda birçok güzel kilise de bina etmiş veya onarmışlardır. Bu sonuncular zümresinden olan Eski Katedral⁷, Osmanlı Türkleri tarafından camiye çevrilmiştir. Bugün Selimiye Camii olarak anılan ve ibadete açık olan katedral, Lefkoşa'nın halen en görkemli tarih unsurlarından biridir. Lefkoşa'da bunun dışında birçok Rum kilisesi, bir Ermeni kilisesi ve bir Manastır mevcuttur.

Fransız Konsolosu Corancez, Lefkoşa'nın Kıbrıs'taki Osmanlı valisinin ikamet ettiği en önemli şehirler arasında bulunduğunu belirtiyor. Bu önemli şehirde *Serkis* adında zengin bir Ermeni tüccarla tanıştığını ve tüccarın evine misafir olduğunu anlatıyor. Serkis'in yakınlarda yaptırdığı evini çok güzel dekore ettirdiğini, geniş möbleli lüks bir konutu olduğunu, bir Hristiyan'ın ikamet edeceği tarzda döşenmiş bu lüks görünümlü meskenin Kıbrıs'ta hükümet lütfunun en iyi kanıtı sayıldığını vurguluyor. Bütün Anadolu'da bir reyanın buna benzer debdebeli benzer bir konuta sahip olmasını

⁶ Kıbrıs'ta Venedik hâkimiyeti: 1489-1571 yılları arasında Venedikliler Kıbrıs'ta hüküm sürmüştür.

⁷ Eski Katedral/Aya Sofya: Osmanlı döneminde onarılarak Selimiye Camii adıyla ibadete açılmıştır.

ve bunu açıkça sergilemesinin mümkün olmadığını söylüyor ve kapitülasyonlar hakkında ise şunları yazıyor: “Avrupalı tüccarlar için bir ayrıcalık olarak verilen beratlarda onların himayesinde çalışan ulu senyörün Müslüman olmayan tebaasına iyi davranılması telkin edilir. Osmanlı idaresinde görülen suiistimal nedeniyle ulu senyör yabancı tüccarlara uzun zaman himayelerindeki ecnebileri koruma hakkı tanıdı. Bu himaye hakkı zabitlerin hukuksuz muamelesine karşı onları koruyan tek vasıtaadır.”

Girne

Corancez, 15 Mart öğleyin Lefkoşa'dan hareket ederek aynı günün akşamı yer yer kurumuş dere yataklarının bulunduğu oavadan geçerek Girne'ye ulaşıyor. Venediklilerin yaptığı ve Türklerin onarmayarak ihmal ettiği kırık dökük köprü yıkıntıları seyyahın dikkatini çekiyor. Adanın bu kısmının önceki seyahat ettiği yerlere göre daha hoş olduğunu, çıplak ve hüzün verici bir görünüm arz eden çorak düzlükler yerine birbirinden farklı boyda yeşilin hâkim olduğu tepeler, göz alıcı ve değişken bir manzarayla serapa kendilerini sergilediğini belirtiyor. Corancez, gördüklerini anlatırken, meşe, çamın her çeşidi, keçiboynuzu ile bolca zeytin ağaçlarından söz ediyor. Ayrıca dere yataklarında çimenlikler üzerinde zakkum, kocayemiş ağaçları ve çok çeşitli çalılıklar, revnaklı çiçeklerin atası küçük ormanları anlatıyor. Renkli maki ailesi içinde çalılıkların avizeleşmiş yaprakları karşısında, onların yanı başında yer alan zamanla siyahlaşmış çıplak ve yüksek tepelerin varlığı, büyüleyici bir manzara oluşturur seyyahın gözünde. Girne'ye ulaşmak için dağdan inişteki bu manzara, insanın gözüne görünümü latif bir sonsuzluk duygusu sunuyor.

Doğanın yanında tarihî kalıntılar da önemlidir. Uzaktan karşılara bakışta Haçlıların⁸ inşa ettirdiği manastır kalıntıları, Venediklilerden kalan binaların yükselteleri, Fransız Konsolosu *Louis-Alexander-Olivier de Corancez*'in gözlerine çarpıyor. Bunların dışındaki ören yerleri, inşaatta kullanılan taş kitleleri ve sağlam duruşları ile antik asıllı olduklarını âdeta dile getirir gibiler. Örneğin, geçiş yerlerini savunmak, Adanın diğer yerleriyle muhabereyi sağlamak için Girne'nin güneyinde, boğazın dip noktasında yer alan eski surları bütünleyen duvar parçalarının hâlen ayakta olması da bu düşünceyi doğruluyor. Ve Corancez betimine şöyle devam ediyor: “*Arazinin coğrafi yapısı, batıda Cromnium burnundan, doğu istikametinde antik Aphrodisiaes'a kadar, yüksek dağ zincirinin kuzeyine doğru genişleyerek yayılıyor. Yüksek dağlarla çevrelenmiş bu bölge, Kıbrıs adasının diğer kısımlarından izole edilmiş durumdadır.*”

Corancez, Girne'nin sosyal yapısı hakkında ise şunları yazıyor: 30 kadar evden oluşan küçük bir köy olan Girne'de 100 kadar Müslüman, birkaç da Hıristiyan Rum

⁸ Kıbrıs'ta Haçlılar: III. Haçlı Seferi sırasında (1191) İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard, Kıbrıs Adasına yerleşmiş ve daha sonra adayı 500 yıl yönetecek Tapınak şövalyelerinden Lusignanlara satmıştır.

yaşamaktadır. Bu insanların tamamı, Adanın karşısındaki *Karaman* (Caramanie) sahilleri⁹ ile beraber adanın diğer bölgeleriyle bağlantıyı sağlayan şeflerden biri olma sıfatıyla hükümet tarafından aylık 1000 kuruş ücret verilen Kaptan Ragusais'in emrinde çalışıyor. Kaptan Ragusais bu ücretle geminin bakımını ve de emrinde çalışan personel giderlerinin sorumluluğunu yerine getirmektedir. Hiç bir geminin Boyardsız (Rus veya Ulah asilzadesi) ve Kıbrıs adasının ana karayla iletişimini sağlayan Kıbrıs valisinden pasaport vizesi almadan kesinlikle Girne'den ayrılamaz.

Corancez gördüğü sırada Girne mümbit arazileri olan küçük bir köydür. Girne köyünü oluşturan dağınık evlerin arka kısımlarında pamuk ve hububat bağları bulunur. Ne var ki çekirge sürüleri mahsule çok büyük zarar vermektedir. Önceki yıl, bu çekirgelerin hasadı mahvettiğini ve arazinin hâlen bunlarla kaplı olduğunu, bu zararlı haşeratin birçok yerde kurtçuk kümeleri halinde öyle durduğunu müşahade etmiştir. Bu kurtçukların ileride büyüüp birer çekirge olacağına da şüphe yoktur. Çekirgeler birkaç yılda belli fasılalarla kuzey rüzgârlarının sürüklemesiyle karşıdaki Karaman sahillerinden Adaya gelirler. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Anadolu'dan gelen çekirgeler çoğalırlar. İşte Adada hububat kıtlığının nedenlerinden biri, bu hadisedir. Kıbrıs halkı bu eksikliği Suriye ve Anadolu'dan karşılamaya çalışmakta, dışarıdan gelen ihtiyaç maddelerine karşı olan bağımlılığı azaltmaya uğraşmaktadır.

Girne'nin biraz batısında deniz kıyısında kayalara oyulmuş yer altı mezarlıkları vardır. Biraz ötede ise eski bir kilise ile geriye sadece duvarları kalmış oldukça büyük bir manastır bulunmaktadır. Girne'nin doğusunda deniz kıyıları, kumlu ve dar bir plajla dikey olarak kesişen çorak ve kalker kayalıklardan oluşuyor. Kıyı üzerinde denizden birkaç adım mesafede kayalıkların tabanından çıkan berrak bir su kaynağı mevcut. Bu kaynağın yakınlarında tuğladan yapılmış antik yapı izleri görünür ki bu kalıntıların *Lapithos* (Bugünkü Lapta) kentine ait olduğuna inanılır. Oradan itibaren fundalıklarla kaplı aynı seviyede olmayan muhtelif tepeler sıralanmıştır. Fundalıklar ile kaplı engebeli bu arazi kıyıda yüksek dağ eteklerine kadar yayılıyor ve bu dağlar antik *Aphrodisias*'a ve *Saint Andre* burnuna kadar kuzey-doğuya doğru uzanıp gidiyor.

Dağların kuzey etekleri bereketli mahsullerle örtülüdür. Buraların havası karşıdaki Torosların zirvesinden gelen esintiyle serinler. Adanın bu bölgesinde bitkiler zengin ve canlıdır. Burası güneyin aksine o derece verimli, latif ve görkemli manzarasının zenginliği ile tezahür etmektedir. Girne'den iki fersah uzaklıkta *Casa della Reina* dedikleri çok büyük bir manastırın kalıntıları bulunuyor ki, Corancez onların Venedikliler zamanından kalma bir yapı olduğunu düşünür. Bu yapı dağların eteğinde ovadan daha yüksek bir yerde düzlüklere hâkim konumda yapılmış. Ahali ona *Bel Paes* diyerek çevresindeki yerlerden ayrı tutmuştur. Güzelliği ve iç ferahlatıcı vasfı Kıbrıslıların onu *ihtişamlı* diye adlandırmasına sebep olmuştur.

⁹ Karaman Sahilleri: Silifke ile Larende çevresine hâkim olan Karaman-oğullarından dolayı İskenderun'dan Marmaris kıyılarına kadarki Anadolu'nun Akdeniz kıyıları Karaman Sahilleri tabir edilmiştir.

Girne limanı, küçük bir limandır. Venedikliler tarafından limanda taş malzemenin inşa edilmiş olan iki rıhtımın uç noktasında bugün nerede ise yarısı yıkılmış kuleler bulunuyor. Batı bölümünde bulunan rıhtımın dip noktasında sahil feneri olarak kullanılan bir kulenin daha mevcut olduğu görünüyor. İstihkâm kalesi ise limanın doğu bölümünde bulunur. Burası dört köşesinde birer kulenin bulunduğu kare şeklinde çevrili bir alandan ibarettir. Girne vaktiyle çok korunaklı bir yerdir ve Corancez'ye göre Türklerin burayı dirençle karşılaşmadan almaları kenti savunmakla görevli Venedikli subayların avantajını kullanmamalarına bağlıdır.

Corancez'e göre birçok yapının inşa edilmiş olması, Girne'nin bulunduğu konumun ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Kentin bu durumu kaçınılmaz olarak Adanın *Anadolu* ile bağlantısını sağlayan merkezi nokta olmasına yol açmıştır. Buradan *Karaman* kıyıları görülmektedir ki aradaki mesafe sadece 60 mil kadardır. İlkbahar sonu ve yaz sezonunda *Karaman* kıyılarındaki limanlarla Girne arasında günlük bağlantı, seyahatler yapılmaktadır. Bu limanlardan kuzeyde Girne'ye en yakın Anadolu limanı Celindri (Aydıncık) 70 mil, Anamur 140 mil ve batıya doğru çıktıkça Alanya (Alaya) 124 mil ve Satalie (Antalya) 260 mil uzaklıkta bulunmaktadır. Corancez verdiği bu ve diğer mesafe konusundaki malumatı, Gireneli Kaptan Ragusais'in anlatımından aldığını kaydediyor. Corancez'nin yazdığına göre Girne'de oturan Kaptan Ragusais, yıllarca Celindri-Antalya arasında gemi işletmiştir.

Kıbrıs adasının mütekabilinde, *Cormachiti* (Crommyum Promontorium) burnu, Girne'nin kuzeyine doğru uzanır. Denizin içine girmiş bu çıkıntı ana karaya en yakın noktadadır. Bunları ayıran körfezin en dar yeri sadece 14 fersah veya 56 millik (4x14) mesafedir. Corancez, burada akıntılar, deniz yüzeyindeki suların yer değiştirmesi ve Akdeniz diplerinde gel-git (med-cezir) olayıyla suların yükselmesi (irtifa) üzerine bazı önemli gözlemlerini de geniş şekilde notlar halinde ilave etmiştir.

Kıbrıs

Fransız Konsolosu *Louis-Alexandre-Olivier de Corancez*, seyahatnamesinde Kıbrıs'ın siyasal, sosyal, ekonomik ve diplomatik ahvaline ilişkin genel bir değerlendirme de yapmıştır. Bu değerlendirmenin, seyyahın, Hıristiyan Batılıların ve Rumların yanında olmasından dolayı genelde öznel ve yanlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kıbrıs yönetiminin bir dereceye kadar Babîali'nin gönderdiği Muhassıl ile Rum Başpiskoposu arasında eşit paylaşım icra etmeye çalıştığını, Hıristiyan ahalinin Şarkın diğer bölgelerine göre burada büyük bir özgürlük içinde olduğunu, idarecilerin sadece muhassıl ve az sayıdaki zabitleriyle müdahil olduğunu belirtiyor.

Ona göre burada iktidarın suiistimale yol açacak etkisi asgarî düzeydedir. Fakat vaktiyle komşu memleketlere göre daha az yoksul olan Adanın, birkaç yıldan beri ayaklanmalara maruz kaldığını, Rumların göçmesinin Ada nüfusunun azalmasına

neden olduğunu belirtiyor. Belirtiyor amma bundan on yıl kadar sonra 1821'de planlanan yılında planlanan Rum isyanında öznel nedenler ön plana geçiyor¹⁰.

Louis-Alexandre-Olivier de Corancez'e göre Rumların adadan göçmesine neden sadece ayaklanmalar değildir. Ağır vergiler de bir o kadar önemlidir. İdare vergiyi kelle başına değil, belli bir bölgenin toplam ahali üzerinden almaktadır. Yani vergilendirme sayı esas alınarak yapılmakta, bu da adadaki Rum nüfusunun göçmesi ile kalanların eskiye göre on katı daha fazla vergi ödemeleri gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Ayrıca belirli bir bölgeye tahsis edilen kapitülasyon vergisi de %125 kuruşa kadar çıkmaktadır. Corancez'e göre bu vergi türü diğer oranların haricinde tutuluyor, zira Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün diğer bölgelerinde sınıflara ayrılan reaya sadece 5 ve ya 8 kuruş kadar ödemektedir. Fransız Konsolosu Corancez, imparatorluğun diğer yerlerine göre Kıbrıs adasında ortalamanın çok üstünde olan bu vergilendirme biçiminin, yönetimin göçlerle kaybolan vergiyi elde etmeye yönelik bir uygulaması olduğunu belirtiyor; çünkü Adadan göçün günden güne artmakta olması nedeniyle yukarıda zikredilen sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Fransız Konsolosu Corancez, Kıbrıs adasında sefaletin üst düzeyde, iş gücü ve işçi ücretlerin çok düşük seviyede olduğunu da müşahede ediyor. Anadolu ve Suriye'ye ihraç edilen ketenin (tuval) ve pamuklu bezin burada üretildiğini belirtiyor. Tuvalin genişliğinin 1 pik (picks), uzunluğunun ise 20 pik şeklinde parça parça satıldığını, yapımının da ortalama 5 kuruşa mal olduğunu belirtiyor. Bu kumaşın maliyet hesabını yapıyor ve şöyle açıklıyor: Keten 1 kuruş, pamuk 3 kuruş eder, maliyeti tamamlamak üzere geriye kalan 1 kuruş da işçi ücretini oluşturmaktadır. Buda gündelik çalışan bir kişinin aldığı 13 para gibi komik bir ücret demektir. Ki bu, tuvallerin evlerde kadınlar tarafından üretildiğini belirtiyor ve şunları yazıyor: Bu tuvaller Lefkoşa'da bu türden kumaş üretimi yapan birçok dokuma tezgâhlarında mevcuttur. Bu tezgâhlarda aynı zamanda mendil, örtü, yastık yüzü, minder, atkı, kadın giysisi gibi eşya üretiminde kullanılan renkli kumaşlar da dokunmaktadır.

Söz konusu kumaşlar, Suriye ve Mısır'da gerek ucuz olmaları gerekse ihtiyaç duyulan eşyalar olmaları hasebiyle çokça tercih edilmektedir. Adanın diğer başlıca imalat maddeleri işlenmemiş pamuk, pamuk ipliği ile yün ve kumaş boyasıdır.

Bilindiği gibi Kıbrıs şarabı da çok değerlidir. İki kalitesi meşhurdur. Bunlardan birisi çok sıcak, likörsü ve hafif tatlı olan *Komander* şarabıdır. Bu şarap kilise şarabıdır. Kilise papazlarının özel olarak yaptığı ve yaptırdığı kiliselerde ayinler sırasında konuklara ikram edilen ve kıymetli sayılan bir şaraptır. Günümüzde Rumlar tarafından hâlen üretilmekte, kiliselerin dışında gündelik hayatta da kullanılmaktadır. Diğeri ise sert, kırmızı ve yoğun özellikli *Ordiner* şarabıdır. Bu sonuncu şarap biraz kaymağımsı bir yapıdadır, sağlıklı ve çok hoştur.

¹⁰ Yunan isyanı ile koşut olarak planlanan, bu planla Yunanistan'a katılmak isteyen Kıbrıslı Rumların isyanı başlamadan bastırılır (Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul, KASTAŞ, 1998, s.7).

Corancez, Kıbrıs kuşları konusunda da malumat sahibidir. Ağustosun ortasından itibaren onu takip eden iki ay boyunca *Karaman* sahillerinden Kıbrıs'a, küçük cüsseli, çok sayıda bir kuş göçü olur. Bu kuşlar *Kır İnciri Kuşu* (becs-figures)¹¹ diye bilinir; çok yağlı ve aynı zamanda nefis lezzetli bir kuş türüdür. Aynı sezonda Halep şehri de kuşların göç yolları üzerinde bulunur. Buradan geçişleri sırasında hava biraz soğuktur. Kır İnciri kuşunun kışın yaklaşması nedeniyle kuzeyden güneye doğru göçtüğü anlaşılıyor. Zira Kıbrıs'a gelişlerinden bir süre sonra İskenderiye'de ve Mısır kıyılarında oldukları müşahede ediliyor. Kıbrıs'ta, özellikle Girne'de, Kır İnciri kuşundan çok güzel yiyecek hazırlanır. Önce sıcak sudan geçirildikten sonra şarap veya sirkeyle toprak testi içinde konserve haline getirilir. Bu kuşlar, Şark'ta ve bazı Avrupa kentlerinde de oldukça az bulunur aranan türdendir.

Bu kuşu İsmail Bozkurt, *Bir Gün Belki* (2002) romanında ayrıntılı biçimde anlatır. Bu kuşun etini *Kıbrıs'ın havyarı* diye betimler ve *Cikla* ile birlikte anlatır. Bir anlatıya göre bu KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı rahmetli Rauf R. Denктаş ile İsmail Bozkurt arasında *Pulya* yeme yarışına dönecek kadar önemsenen ve tadı emsalsiz bulunan lezzetli bir yiyecektir.

Sonuç

Louis-Alexandre-Olivier de Corancez 19. yüzyılın başlarında Kıbrıs'ın başlıca şehirlerinden hareketle bir tarihî coğrafya tasviri ortaya koymuştur. Bu tarihî coğrafyanın beşerî olmaktan daha çok yazarının da açıkça belirttiği üzere fiziki coğrafya odaklı olduğunu görüyoruz. Bunun yanında hemen bütün Batılı seyahat hatıratı sahibi yazarların yaptığı gibi kendilerine Rumlardan bir kılavuz edinmeleri ve kendilerinden önceki dönemde gezdikleri bölgeler hakkında eserler veren bir yazarın yapıtını temel almaları, bakış açılarını derinden etkilemektedir. Eserin yazımında ve yaklaşım tarzında Osmanlı yönetimine ve Osmanlı Türklerine karşı sempatik, esnek veya sıcak bir bakış açısı bulmak bu nedenle oldukça zordur. Bir de Corancez, koskoca Kıbrıs adasını birkaç gün gibi kısa bir sürede gezmiş, belki bu nedenle toplumsal konular hakkında yüzeysel bir bakış açısına sahip olmuştur. Böyle olmakla birlikte Tuzla'nın ekonomik ve toplumsal yapısı, Adada kumaş üretimi, Girne-Aydıncık arasındaki seferler gibi konularda gerçekten ayrıntılı bilgiler vermiştir. Tarihî eserler ve yapılar konusunda verdiği bilgiler de son derece önemlidir, şimdiki durumlarıyla karşılaştırmak açısından işlevsel olduğu aşikârdır.

---

¹¹ Kır İnciri Kuşu: Pulya

KAYNAKLAR

Atun, Ata; **Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler**, Mağusa, SAMTAY, 2005-2007.

-----; **Lefkoşa**, Mağusa, SAMTAY, 2008.

Bozkurt, İsmail; **Kuzey Kıbrıs Seyahatnamesi**, Ankara, Bengü, 2011.

Corancez, Louis-Alexandre-Olivier de; **Itinéraire d'une partie peu connue de l'Asie Mineure**, Paris, 1816.

Engelhardt, Ed.; **Türkiye ve Tanzimat Hareketleri**, İstanbul, Milliyet, 1976.

Yıldız, Ali; "M. Coranseza Seyahanâmesi'ndeki Kıbrıs ve Karaman Denizi Sahilleri", **XXIV. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni**, Ankara, 2013, s.379-390.